

PAMIRŠTA KALBA

Įvadas į sapnų,
pasakų ir mitų
supratimą

Erich
Fromm

Erich Fromm

PAMIRŠTA KALBA

Įvadas į sapnų, pasakų ir mitų supratimą

Iš vokiečių kalbos vertė
Gediminas Sadauskas

Vilnius, 2023

Versta iš:

*The Forgotten Language: an Introduction to
the Understanding of Dreams, Fairy Tales and Myths*
by Erich Fromm

First published by Holt, Rinehart & Co., New York

Bibliografinė informacija

pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų
informacinės sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*

© 1951 by Erich Fromm

© Vertimas į lietuvių kalbą, Gediminas Sadauskas, 2007

© Leidykla VAGA, 2023

ISBN 978-5-415-02684-5

TURINYS

PRATARMĖ.....	7
I. ĮŽANGA.....	11
II. SIMBOLINĖS KALBOS PRIGIMTIS.....	18
III. SAPNŲ PRIGIMTIS.....	29
IV. FROIDAS IR JUNGAS.....	48
<i>Nejaukus sapnas apie nuogumą.....</i>	<i>69</i>
<i>Sapnas apie botanikos monografiją.....</i>	<i>75</i>
V. SAPNŲ AIŠKINIMO ISTORIJA.....	100
1. <i>Ankstyvasis nepsichologinis sapnų aiškinimas.....</i>	<i>100</i>
2. <i>Psichologinis sapnų aiškinimas.....</i>	<i>104</i>
VI. SAPNŲ AIŠKINIMO MENAS.....	135
VII. SIMBOLINĖ KALBA MITUOSE, PASAKOSE, RITUALUOSE IR ROMANUOSE.....	178
1. <i>Edipo mitas.....</i>	<i>179</i>
2. <i>Mitas apie sutvėrimą.....</i>	<i>210</i>
3. <i>Raudonkepuraitė.....</i>	<i>213</i>
4. <i>Šabo ritualas.....</i>	<i>219</i>
5. <i>Kafkos „Procesas“.....</i>	<i>226</i>

PRATARMĖ

Ši knyga remiasi paskaitomis, kurias aš skaičiau kaip įvadinį kursą Williams A. White psichiatrijos instituto magistrantams ir Beningtono koledžo paskutiniojo bakalaurinio kurso studentams. Knyga skirta tokiems patiems skaitytojams – psichiatrijos ir psichologijos studentams ir šiaip besidomintiems žmonėms. Kaip nurodo pavadinimo paantraštė, knyga yra įvadas į simbolinės kalbos supratimą ir dėl šios priežasties joje nepaliečiamos daug sudėtingesnės problemos, nes jų aptarimas jau neatitiktų įvado paskirties. Tokiu būdu, aš, pavyzdžiui, aptariau S. Froido teoriją remdamasis tik jo knyga „Sapnų aiškinimas“ ir nepaliečiau sudėtingesnių sąvokų, kurias jis paskelbė vėlesniuose veikaluose. Taip pat aš neapartinėjau tų simbolinės kalbos aspektų, kurie, nors ir būtini norint pilnai suprasti šias problemas, tačiau liečia daug bendresnę informaciją, negu šia knyga norima perteikti. Šias problemas aš ketinu išgvildinti kitoje knygoje.

Pavadinimas „Įvadas į sapnų ir t.t. supratimą“ buvo pasirinktas apgalvotai, užuot vartojus įprastesnį terminą „aiškinimas“. Jeigu simbolinė kalba, kaip aš pamėginsiu parodyti šioje knygoje, yra tikrai savarankiška kalba ir, tiesą pasakius, vienintelė žmonijos sugalvota universali kalba, tada ją labiau derėtų suprasti, o ne aiškinti, tarsi kokį nors dirbtinai sugalvotą kodą. Esu įsitikinęs, kad suprasti šią kalbą svarbu net tik psichoterapeutams, gydantiems psichinius sutrikimus, tačiau ir bet kuriam žmogui, norinčiam suvokti save. Todėl aš manau, kad simbolinę

kalbą reikėtų dėstyti vidurinėse ir aukštosiose mokyklose kaip ir bet kurią kitą „užsienio kalbą“. Vienas iš šios knygos tikslų – prisidėti prie šios idėjos įgyvendinimo.

Esu dėkingas dr. Edward S. Tauber, kad jis perskaitė rankraštį ir pateikė konstruktyvios kritikos bei pasiūlymų.

Erich Fromm

1951

Nesuprastas sapnas – tai tarsi neatplėštas laiškas.

Talmudas

*Miegas nuima aplinkybių apdarą, suteikia mums baisią laisvę,
kuomet kiekvienas noras skuba tapti poelgiu. Išmintingas žmogus
skaito savo sapnus, norėdamas pažinti save, bet kreipia dėmesį ne į
smulkmenas, o į esmę.*

Ralfas Voldas Emersonas

I

IŽANGA

Jei sugebėjimas nustebti yra išminties pradžia, tuomet ši tiesa labai liūdnei apibūdina šiuolaikinio žmogaus išmintį. Nepaisant aukšto raštingumo lygmens ir visuotinio švietimo privatumų, mes praradome sugebėjimą stebėtis. Įsigalėjo nuomonė, neva viskas yra žinoma – jei ne mums, tai kokiems nors specialistams, kurių pareiga žinoti tai, ko nežinome mes. Būti nustebintam yra net negražu, tai lyg ir intelektualinio menkavertiškumo požymis. Net vaikai stebisi retai, ar bent jau stengiasi neparodyti, kad yra nustebę; o suaugdami mes pamažu ir visai prarandame sugebėjimą stebėtis. Svarbiausia yra žinoti teisingus atsakymus; tuo tarpu klausti teisingus klausimus – palyginti nereikšmingas dalykas.

Toks požiūris tikriausiai yra viena iš priežasčių, dėl ko vienas labiausiai gluminančių mūsų gyvenimo reiškinių – sapnai, taip mažai mus stebina ir verčia susimąstyti. Mes visi sapnuojame, savo sapnų nesuprantame, nepaisant to, elgiamės, tarsi mūsų sapnuojančiuose protuose nevyktų nieko keista; keista, bent jau palyginus su logiška, tikslinga proto veikla, kurią jis atlieka kai budraujame.

Kai budraujame, esame veiklūs ir racionalūs, pasirenkę pasiekti ko norime ir apsiginti nuo puolimų. Mes veikiame ir stebime; į aplinkinius daiktus, ko gero, žvelgiame taip, kaip galėtume jais pasinaudoti ar manipuliuoti, o ne taip, kad suprastume, ko-

kie jie yra iš tikrųjų. Bet kartu mes nelabai kūrybingi ir retai – nebent vaikystėje, arba jei esame poetai – mūsų vaizduotė nukryps-ta už įprastų gyvenimiškų įvykių ribų. Nors mes veiktūs, tačiau kažkokie pilki. Dieninių stebėjimų sferą mes vadiname „tikrove“ ir didžiuojamės savo „tikroviškumu“ bei gebėjimu ta „tikrove“ manipuliuoti.

Kai užmiegame, pradedame gyventi kitokioje būtyje. Mes sapnuojame. Kuriamo nuotykius, kurie tikrovėje niekada nevyko, o kartais net ir negalėtų vykti. Kartais mes esame didvyriai, kartais piktadariai; kartais matome gražiausius vaizdus ir esame laimingi; dažnai tenka patirti begalinį siaubą. Tačiau kad ir kuo būtume sapne, jo autoriai esame *mes*, tai *mūsų* sapnas, *mes* jį išgalvojome.

Dauguma sapnų turi vieną bendrą bruožą: jie nepaklūsta tiems logikos dėsniams, kuriais mūsų protas vadovaujasi dieną. Visai nepaisoma erdvės ir laiko išmatavimų. Mirusius žmones matome gyvus; stebime atsitikimus, kurie įvyko prieš daugelį metų. Sapnuojame iš karto vykstančius du įvykius, nors tikrovėje jie jokių būdu negalėtų atsitikti tuo pačiu metu. Lygiai taip pat nekreipiame dėmesio ir į erdvės dėsnius. Mums visai paprasta akimirksniu persikelti į toli esančias vietas, būti iš karto dviejose vietose, sujungti du asmenis į vieną, ar vieną asmenį staiga transformuoti į kitą. Akivaizdu, sapnuose mes kuriame pasaulį, kuriame laikas ir erdvė, ribojantys visus mūsų kūno veiksmus, neturi įtakos.

Dar vienas keistas sapnų bruožas yra tas, kad mes sapnuojame įvykius ir žmones, apie kuriuos jau seniai nebegalvojame ir kurių dieną tikrai nebūtume prisiminę. O sapne jie staiga tampa gerais pažįstamais, apie kuriuos galvojame nuolatos. Atrodo,

tarsi miegodami mes imame traukti visokiausius dalykus iš didžiulio išgyvenimų ir atsiminimų aruodo, apie kurio egzistavimą dieną net nenumanome.

Ir vis dėlto, nepaisant visų šių keistenybių, sapne mes esame įsitikinę, kad tai gryna tikrovė – tokia pati, kokia esti mums budraujant. Sapnuose mums nekyla jokių „tarsi“. Sapnas yra dabar vykstantis, tikras išgyvenimas ir, reikia pasakyti, toks tikroviškas, kad perša porą klausimų: Kas yra tikrovė? Iš kur mes žinome, kad sapnai yra netikri, o išgyvenimai dieniniame gyvenime – tikri? Labai taikliai šią mintį išreiškė kinų poetas: „Vakar sapnavau, kad esu drugelis ir dabar nežinau, ar esu žmogus, kuris sapnavo, kad yra drugelis, o galbūt esu drugelis, šiuo metu sapnuojantis, kad jis žmogus“.

Visi šie jaudinantys, gyvi nakties išgyvenimai nubudus ne tik pranyksta, bet net prisiminti juos yra be galo sunku. Daugumą jų paprasčiausiai pamirštame; jie taip išgaruoja iš galvos, kad mes net neprisimename, jog išvis gyvenome tame kitame pasaulyje. Kai kuriuos miglotai prisimename nubudimo akimirka, tačiau jau po sekundės jie išblėsta. Vieną kitą mes vis tik prisimename ir tai apie juos kalbame, kai sakome: „Sapnavau sapną“. Atrodo, tarsi mus būtų aplankę draugiškos arba nedraugiškos dvasios, kurios, išaušus dienai, staiga pranyko; o mes beveik neprisimename nei jų, nei to, kaip stipriai jos buvo mus užvaldę.

Ko gero, dar labiau už visus jau išvardintus dalykus, glumina tai, kaip mūsų kūrybingumo vaisiai sapnuose panašūs į seniausius žmogaus kūrinius – mitus.

Tačiau patys mitai mus nelabai stebina. Tuos mitus, kurie buvo paversti esamos religijos dalimi, mes per daug nesusimąstydami iš įpratimo laikome gerbtina tradicija, o mitus, neturin-

čius tokios tradicinės vertės, vertiname kaip vaikiškas, mokslo dar neapšviesto žmogaus proto apraiškas. Bet koku atveju, ar mitai būtų ignoruojami, niekinami ar gerbiami, atrodo, kad mes juos priskiriame pasauliui, kuris yra visiškai svetimas mūsų pačių mąstymui. Tačiau faktas lieka faktu – daugelis mūsų sapnų yra ir stiliumi, ir turiniu panašūs į mitus, ir mes, kurie dienos metu traktuojame juos kaip keistus ir netikroviškus, miegodami patys sugėbame kurti šiuos mitus primenančius kūrinčius.

Mituose taip pat vyksta dramatiški įvykiai, kurie neįmanomi pasaulyje, valdomame laiko ir erdvės dėsniais: didvyris palieka namus ir šalį, kad išgelbėtų pasaulį, arba pabėga nuo savo užduoties ir gyvena didžiulės žuvies pilve; miršta ir atgyja; mitinis paukštis sudeginamas, bet iškyla iš pelenų dar gražesnis negu anksčiau.

Žinoma, skirtingi žmonės kūrė skirtingus mitus, kaip ir skirtingi žmonės sapnuoja skirtingus sapnus. Bet nepaisant šių skirtumų, visi mitai ir visi sapnai turi vieną bendrą bruožą, jie „parašyti“ ta pačia kalba – *simbolių kalba*.

Babiloniečių, indų, egiptiečių, hebrajų ir graikų mitai parašyti ta pačia kalba kaip ir ašančių ar trukų¹. O sapnai žmonių, šiuo metu gyvenančių Niujorke ar Paryžiuje, yra tokie patys, kaip ir tie, apie kuriuos pasakojo žmonės, prieš kelis tūkstantmečius gyvenę Atėnuose ar Jeruzalėje. Senovės ir dabarties žmonių sapnai yra parašyti ta pačia kalba kaip ir mitai, kurių autoriai gyveno dar priešistorėje.

Simbolių kalba – tai kalba, kuria vidiniai išgyvenimai, jausmai ir mintys išreiškiami taip, tarytum jie būtų jutiminiai

¹ *Ašančiai* – Afrikos tauta, gyvenanti dabartinės Ganos, Togo ir Dramblio Kaulo Kranto teritorijose (vert. past.).

Trukai – Mikronezijos etninė grupė (vert. past.).

išgyvenimai, išorinio pasaulio įvykiai. Simbolių kalbos logika – skirtingais nei įprastos dienos kalbos logika – vadovaujasi ne laiko ir erdvės kategorijomis, bet intensyvumu ir asociacijomis. Tai vienintelė universali žmonijos sukurta kalba, bendra visoms kultūroms ir nesikeičianti per visą žmonijos istoriją. Tai kalba su sava gramatika ir sintakse, ir ją būtina išmokti norint suprasti mitų, pasakų ir sapnų reikšmę.

Tačiau simbolių kalbą šiuolaikiniai žmonės pamiršo. Tiesa, neprisimena jos tik budravimo metu. Ar svarbu suprasti šią kalbą ir mūsų dieniame gyvenime?

Senovės žmonėms, tiek Rytų, tiek Vakarų didžiosiose kultūrose, atsakymas į šį klausimą nekėlė abejonių. Jiems mitai ir sapnai buvo vienos svarbiausių dvasios išraiškų ir nemokėjimas jų suprasti būtų buvęs tapatinamas su neraštingumu. Ir tik per pastaruosius kelis šimtus metų Vakarų kultūroje šis požiūris pasikeitė. Mitai pradėti laikyti geriausiu atveju naiviomis priešmokslinio proto apraiškomis, sukurtomis gerokai prieš tai, kai žmogus padarė didžiuosius atradimus apie gamtą ir atskleidė kai kurias jos paslaptis.

Dar labiau šiuolaikinio išsimokslinimo vertinimai sumenkino sapnus. Jie imti laikyti visiškai nesąmoningais ir nevertais, kad į juos kreiptų dėmesį suaugusieji, užsiėmę tokiais svarbiais reikalais kaip mašinų gaminimas ir laikantys save „realistais“, nes nemato nieko daugiau, išskyrus realybę daiktų, kuriuos gali užvaldyti ir jais manipuliuoti; realistais, turinčiais atskirą žodį kiekvienam automobilių tipui, tačiau tik vieną žodį „meilė“, nusakantį pačius įvairiausių jausminių išgyvenimus.

Reikia pasakyti, jei visi sapnai būtų tik malonios fantasmagorijos, kuriose išsipildytų mūsų širdžių troškimai, gal ir būtume

jiems draugiškesni. Tačiau būna daug sapnų, kurie mums sukelia nerimą; neretai sapnuojame košmarus, o nubudę džiaugiamės, kad tai buvo tik sapnas. Būna sapnų, nors ir ne košmariškų, kurie kelia nerimą dėl kitų priežasčių. Jie lyg ir nedera tokiam žmogui, kokiu save laikome dieną. Mes sapnuojame, kad nenkenčiame žmogaus, kurį šiaip jau, mūsų nuomone, mylime; kad mylime žmogų, apie kurį galvojome, jog jis mums visiškai neįdomus. Sapnuojame, kad esame ambicingi, nors save laikome droviais; sapnuojame, kad nulenkiamo galvą ir pasiduodame, nors paprastai didžiuojamės savo nepriklausomybe. Bet blogiausia tai, kad savo sapnų mes nesuprantame, nors dieniniame gyvenime manome, jog suprasti galime viską, jei tik gerai pagalvosime. Todėl užuot pripažinę sapnus, kaip nenuginčijamą mūsų riboto suvokimo įrodymą, mes apkaltiname juos nesąmoningumu.

Per pastaruosius kelis dešimtmečius požiūris į mitus ir sapnus įvyko radikaliai pasikeitė. Šiuos pasikeitimus labiausiai paveikė S. Froido darbai. Iš pradžių tenorėjęs nuo neurozių kenčiantiems pacientams padėti suprasti negalavimų priežastis, vėliau Froidas ėmė nagrinėti sapnus kaip visuotinį žmonių gyvenimo reiškinių, būdingą tiek sergantiesiems, tiek ir sveikiesiems. Jis pastebėjo, kad iš esmės sapnai nesiskiria nuo mitų bei pasakų ir kad supratęs vienu kalbą galima perskaityti ir kitus. Tuo metu mitai susilaukė dėmesio ir antropologų darbuose. Mokslininkai juos rinko bei tyrinėjo, ir kai kuriems šios srities pionieriams, kaip J. J. Bachofeniui, pavyko naujoviškai nušviesti žmogaus priešistorę.

Tačiau mitų ir sapnų tyrinėjimai dar tik prasideda. Kol kas šioje srityje dar daug trūkumų. Vienas jų – tam tikras dogmatškumas ir nepaslinkumas, išsivystęs dėl įvairių psichoanalitinių

mokyklų tvirtinimų, kad tik jos vienintelės teisingai supranta simbolių kalbą. Tokiu būdu mes užgožiame simbolių kalbos įvairiapusiškumą ir mėginame įsprausti ją į Prokrusto lovą atstojančius vienintelės galimos reikšmės rėmus.

Kitas trūkumas yra tas, kad sapnų aiškinimas vis dar laikomas užsiėmimu, tinkančiu tik psichiatrams, gydantiems ligonius. Priešingai, esu įsitikinęs, kad simbolių kalba yra tokia užsienio kalba, kurią kiekvienas iš mūsų privalo išmokti. Suprasdami ją mes priartėjame prie vieno iš pačių reikšmingiausių išminties šaltinių – mitų, taip pat galime priartėti prie gilesnių mūsų asmenybės sluoksnių. Simbolių kalba padeda suprasti tuos išgyvenimus, kurie yra ypač žmogiški, nes ir turiniu, ir stiliumi yra bendri visai žmonijai.

Talmude rašoma: „Nesuprasti sapnai – tarsi neatplėšti laišakai.“ Iš tiesų, ir sapnai, ir mitai yra svarbios bendravimo su pačiu savimi priemonės. Jei nesuprasime kalbos, kuria jie parašyti, nesužinosime daug ko, ką žinome ir sakome sau tomis valandomis, kai nemanipuliuojame išoriniu pasauliu.

II

SIMBOLINĖS KALBOS PRIGIMTIS

Įsivaizduokime, kad jūs norite kam nors paaiškinti, kuo skiriasi raudonojo ir baltojo vyno skonis. Jums tai gali atrodyti labai paprasta. Jūs puikiai jaučiate šį skirtumą; kodėl tad turėtų būti sunku paaiškinti jį kitam žmogui? Tačiau, kai reikia šį skonių skirtumą nupasakoti žodžiais, pamatote, jog tai be galo sunku. Greičiausiai jūs galų gale pasakysite: „Žinote, nemoku paaiškinti. Paragaukite raudonojo vyno, po to baltojo ir viską suprasite.“ Jums nesunku rasti žodžių, apibūdinančių sudėtingiausią mašiną, o štai nusakyti žodžiais paprastą skonį, atrodo, yra neįmanoma.

Ar mes nesusiduriame su tuo pačiu sunkumu, kai mėginame nupasakoti kokį nors jausmą? Įsivaizduokime nuotaiką, kuomet jaučiatės pasimetęs, apleistas, pasaulis jums atrodo pilkas, šiek tiek grėsmingas, nors ir nelabai pavojingas. Jūs norite apibūdinti šią nuotaiką draugui, bet ir vėl pastebite, kad nerandate tinkamų žodžių, ir niekas iš to, ką pasakėte, tinkamai neatspindi visų nuotaikos atspalvių. Naktį jūs susapnuojate sapną. Sapnuojate, kad priešaušry esate miesto pakraštyje, gatvės tuščios, pravažiuoja tik vienišas pieno furgonas, namai apšiurę, vietovė nepažįstama ir nėra jokios susisiektimo priemonės, kuria galėtumėte parvažiuoti ten, kur jaučiatės, kaip namie. Kai atsibundate ir prisimenate sapną, jums staiga kyla mintis, kad jausmas, kurį patyrėte sapne, buvo lygiai toks pat, kaip tas pasimetimo ir

pilkumo jausmas, kurį vakar mėginote apibūdinti draugui. Tai buvo tik vienas vaizdinys, kuriam iškilti užteko sekundės dalies. Nepaisant to, šis vaizdinys daug išraiškingesnis ir tikslesnis už apibūdinimą, kurį sugebėjote pateikti ilgai ir išsamiai kalbėdamas. Taigi vaizdinys, regėtas sapne, yra kažkokio jūsų patirto jausmo *simbolis*.

Kas yra simbolis? Dažnai simbolis apibrėžiamas kaip „kažkas, reiškiantis kažką kitą“. Šis apibrėžimas yra labai paviršutiniškas. Bet jis pasidaro įdomesnis, jei kalbėsime apie tuos simbolius, kurie yra jutiminės regėjimo, girdėjimo, uodimo, lietimo išraiškos, reiškiančios „kažką kitą“, o būtent vidinį išgyvenimą, jausmą ar mintį. Tokios rūšies simbolis yra kažkur išorėje, ne mumyse; o tai, ką jis simbolizuoja – mūsų viduje. Simbolių kalba yra tokia kalba, kuria mes išreiškiame vidinį išgyvenimą, tarsi jis būtų jutiminis išgyvenimas, tarsi jis būtų kažkas, ką mes darėme, ar kas mums nutiko daiktų pasaulyje. Simbolių kalba – tai kalba, kurioje išorinis pasaulis yra vidinio pasaulio – mūsų sielų ir protų simbolis.

Jei mes apibūdinsime simbolį kaip „kažką, reiškiantį kažką kitą“, kyla esminis klausimas: *Koks yra tasai specifinis ryšys tarp simbolio ir jo simbolizuojamo daikto?*

Atsakydami į šį klausimą, galime išskirti tris simbolių rūšis: *sutartinius*, *atsitiktinius* ir *universaliuosius*. Kaip netrukus paaiškės, tik pastarosios dvi simbolių rūšys išreiškia vidinius išgyvenimus, tarsi jie būtų jutiminiai, ir tik šių rūšių simboliai turi simbolių kalbos elementų.

Geriausiai pažįstami iš visų – *sutartiniai* simboliai, nes mes juos vartojame kasdieninėje kalboje. Jei matome žodį „stalas“ ar girdime garsą „stalas“, raidės S-T-A-L-A-S reiškia kažką kitą.

Erichas Frommas, Vokietijos ir JAV psichologas bei filosofas humanistas, vienas neofroidizmo šakų psichoanalizėje įkūrėjų, knygoje „Pamiršta kalba“ psichoanalitiškai aiškina sapnus, pasakas, mitus, kurie yra, anot autoriaus, „parašyti“ vienintele universalia žmonijos kalba – simbolių kalba.

Autorius siūlo savo paties sapnų interpretavimo koncepcijas, paremtas įvairias atvejais; aprašo įvairius mitus ir pasakas (taip pat ir mitą apie Edipą); apibrėžia Freudo ir Jungo požiūrius, kartu analizuodamas jų kontekste ir savąjį.

Pasak E. Frommo, visi sapnai yra prasmingi ir reikšmingi, o mituose ir pasakose užsifruoti daug sudėtingesni pranešimai, negu gali atrodyti. Mokėdamas simbolių kalbą žmogus galėtų geriau suvokti save ir susipažinti su praeities kartų išmintimi.

